

tema complex en el qual caldria entrar a fons i que Jordi Sala planteja de manera discutible (o si més no matisable) al llarg de diversos moments del seu estudi. No sembla gaire lògic, per exemple, obsessionar-se en un hipotètic error recurrent de la crítica a l'hora de valorar en excés el contrast entre idealitat i realitat, quan el que es defensa en el fons és una «consciència de ficció» (p. 60) que no és pas tan diferent de la que altres autors plantegen darrere del famós contrast menystingut. I estem d'acord que des d'aquesta consciència de ficció és des d'on es construeix el món poètic. Precisament això és el que ens hauria de dur a admetre –amb símbols convencionals o sense– que el món prové d'una ficció creada o recreada, la qual cosa queda en la base de la poètica simbolista (o postsimbolista). Pensem, si més no, en els textos teatrals del Carner d'aquests anys. El que hem d'estudiar bé, i amb això sí que estem d'acord amb l'autor, és com els procediments de composició van evolucionant en la poesia de Carner i van tendint cap a usos cada vegada més treballats tot i que siguin aparentment més simples. El que no sé pas és si aquest estudi podem fer-lo des de la teulada i no pas des del fonament. En altres paraules: hem d'admetre que *Poesia* (1957) és un punt d'arribada (un extraordinari punt d'arribada, certament), però potser no és l'eix fonamental per a entendre el complex procés de configuració d'una estètica.

JAUME AULET
Universitat Autònoma de Barcelona

Els orígens d'un país

Guinot, Enric *Els fundadors del regne de València. Repoblament, antroponímia i llengua a la València medieval*, València, 1999, 2 vols., Tres i Quatre, 555+696 pp.

Amb el lloable afany «d'establir alguns punts fermes sobre la història dels valencians» i desterrar per sempre «les històries imaginàries» (p. 15), aquests dos grossos volums són presentats per l'autor com un intent nou de tancar definitivament el debat sobre l'origen dels valencians i de la seua llengua, no resolt fins ara de manera satisfactòria, al seu judici, ni per historiadors ni per filòlegs: «uns s'han dedicat només a parlar de les persones citades al *Repartiment*, i altres, massa freqüentment, a analitzar els trets morfològics de la llengua d'una manera ahistòrica, sense tenir en compte els seus parlants al llarg del temps». En exposar el seu objectiu essencial, ens desvela un projecte original, que vol dur a terme amb un criteri racional que conduesca a conclusions irrefutables i definitives: «plantejarem ací una altra via d'apropament que aclaresca d'una volta per totes quins foren els repobladors de la València del segle XIII, quina era la població musulmana que hi vivia i s'hi va quedar, i, tots ells, quines llengües eren les que parlaven. Així, estudiant el component humà podrem valorar com va produir-se la difusió de la nostra llengua pel nou regne creat per Jaume I» (p. 20).

També en les pàgines introductòries confessa l'autor que en la tria del tema l'ha mogut la seua responsabilitat d'historiador davant la societat valenciana actual, que s'interroga «sobre quins són els seus orígens, per què parlàvem i parlem valencià...» I ens anticipa quina és la conclusió fonamental quan, després de recordar que ja abans s'ha ocupat en altres obres d'estudiar i publicar les cartes de poblament dels segles XIII, XIV i XV, i d'analitzar la configuració del territori històric del regne de València –«els límits del Regne»–, afirma que ara se centra en les persones que el van fundar, «els primers valencians que parlaren valencià, la llengua catalana dels repobladors majoritàriament vinguts de Catalunya durant els segles XIII i XIV, tal com es demostra en aquesta obra» (p. 26). El mètode utilitzat per recórrer aquest camí és l'antropològic, definit com «la identificació dels orígens de les persones pel tipus de noms i cognoms que porten» (p. 22). Per a això, l'autor ha hagut de buscar primer «les nòmines dels

re pobladors valencians, dels veïns dels nostres pobles cinquanta, cent anys després de la conquesta» (p. 22), i analitzar-los després comparativament, a la llum de models antroponímics catalans, aragonesos, occitans, etc., per tal de determinar-ne el possible origen de forma rigorosa. També ens anticipa ací l'essencial de les seues conclusions: ha constatat «l'existència sempre de majories absolutes de pobladors catalans als pobles medievals de parla catalana, i de majories encara més absolutes als pocs de parla castellana abans de l'expulsió dels moriscos al segle XVII» (p. 24).

En aquesta extensa obra, els materials arxivístics, publicats en apèndixs, ocupen gairebé un miler de pàgines. Només l'índex general de cognoms n'ocupa més de dues-centes cinquanta del primer volum, i el segon conté exclusivament les llistes d'antroponims en què l'autor fonamenta la seua anàlisi, que són «una part molt reduïda» –afirma– de les dades manejades durant una àrdua tasca investigadora (p. 25). L'estudi pròpiament dit comprén 245 pàgines del primer volum. Està dividit en set capítols d'extensió i naturalesa desiguals, el primer dels quals es consagra al món dels musulmans valencians i de la seua llengua. En el treball, basant-se, sobretot, en documents aportats per A. Ferrando, C. Barceló i R. I. Burns, i resumint l'essencial de les conclusions d'aquests autors, es demostra que els musulmans valencians en el segle XIII eren monolingües, és a dir, que només parlaven l'àrab, i es rebutja per no fonamentada l'existència del valencià abans de la conquesta: «El que queda més enllà de tot dubte és que, davant de la gran quantitat de documents que hem aportat, no n'hi ha un de sol que demostre que el valencià era ja parlat abans de Jaume I» (p. 55). En el segon capítol, centrat en la qüestió de si existia o no comunitat mossàrab a València en el moment de la conquesta, se'ns ofereix la relació d'arguments exposats per arqueòlegs, historiadors i filòlegs —J. Riera, C. Barceló, F. Corriente, A. Galmés de Fuentes, M. Epalza, A. Ubieto, etc.—, que obliguen a donar-hi una resposta negativa. En rigor, doncs, no és possible trobar en aquest grup humà l'origen del poble valencià i de la seua llengua, enfront del que ha defensat en època recent, des de posicions secessionistes, L. Peñarroja, amb una inconsistent argumentació que Guinot rebutja. Exclosos, per tant, musulmans i mossàrabs, només hi ha un camí possible: «és en el procés de colonització cristiana iniciat arran de la conquesta del segle XIII on cal buscar les arrels de l'actual País Valencià i de la seua llengua pròpia» (p. 75).

El breu tercer capítol –primer dels dedicats específicament a la repoblació cristiana– se centra en els dos «mites de major volada sobre els orígens medievals dels valencians» (p. 79): el dualisme poblacional i geogràfic entre aragonesos i catalans, i el *Llibre del Repartiment* com a font principal de les interpretacions sobre l'origen dels repobladors cristians i de la llengua. Pel que fa a la primera qüestió, considera erroni parlar d'un regne de València en el qual, ja en el segle XIII, i a causa del diferent origen dels repobladors, es perfilarien dues zones ben diferenciades, una de litoral, més urbanitzada, burgesa i liberal, assentament dels immigrants catalans, i un interior feudal repoblat per aragonesos. La realitat –afirma– és que no hi hagué «confrontació entre pobladors cristians d'un o d'altre origen, sinó confluència, amb un predomini territorial i demogràfic dels colons catalans» (p. 82). Pel que fa al *Llibre del Repartiment*, insisteix en el fet que, a causa de les seues insuficiències cronològiques, geogràfiques i de contingut, no pot ser usat com a font única per a analitzar la repoblació valenciana en el seu conjunt i extraure'n conseqüències lingüístiques. Considera que els estudis realitzats fins ara sobre aquesta font, en molts casos condicionats per prejudicis ideològics, no l'han sabuda interpretar correctament, que només complementant-ne les dades amb les d'una àmplia documentació privada i local del segle XIII es podrà proporcionar «una imatge realista del repoblament valencià». Guinot anuncia que aquest treball ja és en curs, i fins i tot n'ofereix un avanç: la majoria dels immigrants a terres valencianes s'hi establiren «mitjançant mecanismes particulars no recollits al *Llibre del Repartiment* (p. 90).

Abans d'acometre l'anàlisi antroponímica propiament dita, s'exposen les seues bases metodològiques en el quart capítol, titulat «Les característiques generals de l'antroponímia catalana i aragonesa (segles XIII-XIV)».

L'autor indica que, per aconseguir amb el màxim rigor el seu objectiu —«establir els orígens predominants, majoritaris, dels repobladors que vingueren a la València dels segles XIII i XIV» (p. 96)—, no s'ha limitat a estudiar els cognoms toponímics a partir de la llista de municipis actuals, ja que hi hagué nombrosos pobles medievals que desaparegueren, «sobretot arran de la pesta del segle XIV», que han de ser tinguts en compte. I això —assegura— «ha multiplicat per deu (*sic*) el nombre de poblacions a l'abast» (p. 97). Però, a l'anàlisi dels cognoms toponímics, que qualifica reiteradament de tradicional i considera insuficient, ell afegeix una nova línia d'investigació: la recerca i l'estudi de llistes de veïns de pobles catalans i aragonesos de l'època —també occitans i navarresos—, a fi de trobar «les pautes de l'antroponímia —de noms de fonts i de cognoms— de les terres d'origen dels immigrants al nostre país» (p. 100), i determinar, en una molt elevada quantitat de casos, la procedència dels valencians.

Partint d'aquestes bases, l'autor considera possible «establir de manera definitiva quines són les proporcions de catalans i aragonesos que colonitzaren el nostre país arran de la conquesta, així com la importància real que tingueren en tot aquest procés altres col·lectius com ara els occitans o els navarresos» (p. 123). Els resultats d'aquest estudi estan exposats a les pàgines —més d'un centenar— dels capítols cinqué i sisé, on se'ns presenta el balanç de conjunt. Ací és on, a partir dels noms de fonts i els cognoms dels qui van viure als pobles valencians «entre 1233 i 1400 aproximadament» (p. 124), s'intenta d'establir-ne l'origen. L'anàlisi, que es realitza detalladament, cas per cas, per comarques i poblacions, permet al l'autor afirmar, ja en el capítol final, «Els orígens del valencià», a manera de conclusió: «va ser la majoria de repobladors d'origen català la que va portar la seua llengua cap al nou regne i, si bé arreu dels pobles valencians hi hagué normalment tant immigrants catalans com aragonesos, el caràcter clarament majoritari dels procedents de Catalunya determinà la definició lingüística de nord a sud del territori. Només als pocs pobles situats a prop de Terol, on hi hagué majoria de repobladors aragonesos, el decantament lingüístic fou cap al castellà». El dualisme lingüístic actual té l'origen, doncs, en la repoblació: «allà on hi hagué majoria de repobladors catalans als segles XIII i XIV, allà trobem que s'hi parla valencià des dels segles medievals, i, en els pocs casos en què hem comprovat que hi hagué majoria de repobladors aragonesos, s'hi parlà castellà des dels temps medievals» (p. 245).

Estem davant una obra d'importància inqüestionable, per moltes raons. La primera, per la seua voluntat d'obtenir conclusions sòlidament raonades i documentades. Els últims anys han estat massa els estudis d'història medieval amb tesis i afirmacions sense fonament, contradictòries de vegades amb els mateixos documents aportats. Per això cal valorar l'interés de Guinot per demostrar-ho tot sistemàticament amb rigor, fins i tot allò que a qualsevol persona amb un mínim de cultura podria semblar obvi. I és que en la societat valenciana actual, lamentablement, no sempre és inútil demostrar l'evidència. També és digna d'elogi la notable aportació de dades que presenta en els apèndixs, base d'un treball amb les conclusions bàsiques del qual difícilment es pot estar en desacord. El que filòlegs i historiadors solvents —M. Sanchis Guarnier, G. Colón, A. Ferrando, C. Barceló, J. Fuster, R. I. Burns...— han anat demostrant en nombrosos estudis, i per diferents vies, durant dècades, ara se'ns presenta en una obra, que, com l'autor indica, és alhora de síntesi i d'investigació. De les dues parts que s'hi detecten, la primera és, en efecte, «fonamentalment, de balanç bibliogràfic»: un esforç per «presentar al lector no especialitzat» allò que uns altres han dit. La segona, en canvi, «és absolutament investigació d'arxiu». És per això que Guinot demana al lector que tinga en compte aquestes diferències, i que, «si els dos primers capítols li són més coneguts, valore la utilitat d'haver-ne fet un discurs complet» (p. 25). Naturalment, la de major interès és, clarament, aquesta part segona, l'anàlisi antroponímica a través de la qual es pretén conèixer els percentatges de catalans i aragonesos arribats a cada punt del país, el veritable origen dels fundadors del regne de València.

No és fàcil la tasca de resumir en mig centenar de pàgines l'abundant i desigual producció historiogràfica sobre els temes abordats en els tres capítols inicials. Exigeix una labor de síntesi per a poder proporcionar, al lector no

especialitzat al qual Guinot diu adreçar-se, una visió objectiva, completa i actualitzada de la complexa problemàtica social i lingüística de la societat valenciana en el moment de la conquesta i els temps immediatament posteriors. És ací on la preocupació per l'exhaustivitat, valor al qual s'apel·la bastants vegades en tota l'obra, s'eclipsa fins a límits poc acceptables. No sembla raonable ometre o silenciar aportacions bibliogràfiques fonamentals. Tot i que la llista podria ser llarga, ací ens limitarem a assenyalar algunes absències clamoroses. Una és l'article de Burns titulat «La muralla de la llengua: El problema del bilingüisme i de la interacció entre musulmans i cristians», que el mateix Guinot reconeix implícitament com a clàssic quan es refereix a «l'existència de *la muralla de la llengua* entre ambdues comunitats» (p. 118; el subratllat és seu). El lector no especialista no sabrà, de segur, qui s'oculta darrere d'aquesta bella expressió, i és convenient –a més de just– que se li indique. Igualment notem la falta de prou notes a peu de pàgina amb el nom i els treballs del medievalista nord-americà, tractat amb una actitud que gosaríem qualificar de mesquina, i que contrasta amb la generositat usada amb altres historiadors que, objectivament, han aportat fins ara molt menys a la temàtica abordada en el llibre. Cal observar, com a mostra, el text de la pàgina 34, on hi ha dues al·lusions, una a Burns i una altra a Torró, de les quals només una –la d'aquest darrer– s'ha considerat mereixedora d'anar acompanyada de la referència corresponent en nota. O la bibliografia final de l'estudi, on la ingent obra del jesuïta sobre el segle XIII valencià mereix un espai substancialment menor que la del segon, valuosa, sens dubte, però molt inferior en termes quantitius. Un criteri que ens sembla una mica arbitrari plana sobre l'aparell crític d'*Els fundadors del regne*. No se cita Guichard quan s'al·ludeix en la p. 218 al «petit estat musulmà encapçalat pel *ra'is* de Crevillent» que va perviure un segle després de la conquesta cristiana, si bé no tenim el menor dubte que Guinot coneix i utilitza l'interessant treball del medievalista francès sobre aquell illot. Per què no oferir la informació al lector? No encertem a comprendre aquestes omissions, ni moltes altres, que resulten encara més cridaneres si es tenen en compte les prolixes –i una mica extemporànies– referències a treballs de temàtica tangencial, com ara les que figuren en la nota núm. 21 de la p. 69, relatives a les excavacions arqueològiques del solar de l'Almoïna, a València. La densa informació d'aquesta extensa nota contrasta amb l'absència absoluta d'orientació bibliogràfica i documental en referir-se, per exemple, a un episodi històric tan concret –i, sens dubte, poc o gens conegut pel lector no especialitzat– com l'expulsió dels musulmans de Xulilla i el Villar en 1341 pel bisbe de València Ramon Gastó, que sí que va incidir directament en la repoblació del territori (p. 234). De qui o d'on procedeix la notícia? El mateix silenci bibliogràfic advertim, en fi, quan es manegen xifres demogràfiques referents a la València del segle XIV que foren exhumades, analitzades i publicades per Russell en un article pioner que mereixeria si més no ser consignat (nota núm. 80, p. 156). Si els països són fundats per persones amb noms i cognoms que els historiadors analitzen avui, la ciència històrica també es construeix gràcies a l'estudi i l'esforç d'investigadors els noms i cognoms dels quals és obligat fer constar –no és aquest el cas de l'obra de divulgació sense aparell crític–, per a establir amb claredat la frontera entre el que ja se sabia i l'aportació original, entre els judicis aliens i els propis.

En una obra tan rellevant, elaborada amb la intenció explícita d'arribar a conclusions definitives, considerem obligat oferir al lector un panorama complet i equilibrat de la historiografia essencial sobre el tema, que Guinot, sens dubte, coneix molt bé. Tanmateix, lamentablement, no sembla haver estat un dels seus objectius. Com explicar, si no, l'omissió dels estudis de G. Colón sobre la consciència lingüística dels valencians en l'Edat Mitjana, recollits en el primer volum de *La llengua catalana en els seus textos*? En una obra que s'interessa per l'origen dels valencians i de la seua llengua, ha de resultar cridanera la no inclusió en la bibliografia de treballs clàssics sobre la repoblació valenciana, como el que féu Sobrequés per a la *Historia de España* dirigida per J. Vicens Vives, qualificat de «singular esfuerzo de síntesis descriptiva» per Martínez Ferrando en una altra aportació notable –encara útil, malgrat el temps transcorregut des de la seua publicació, el 1962–, mereixedora igualment de figurar allí:

«Estado actual de los estudios sobre la repoblación en los territorios de la Corona de Aragón (siglos XII al XIV)». Cridanera resulta també una altra absència: la que observem en la crítica de la interpretació que Ubieto féu del text de la capitulació de la Vall d'Uixó de 1250, considerada per aquest com a prova evident que els musulmans parlaven romanç. Guinot denuncia l'error en què va incórrer l'historiador aragonés en no haver tingut en compte el preàmbul d'aquell document, en el qual es fa constar que el text és una traducció feta «de aràbich o morisch en lengua christianesca». I certament és així. Però oblida indicar que tal error no és un descobriment seu, sinó que va ser advertit i denunciat fa vora un quart de segle per C. Barceló i altres sis professors del Departament d'Història Medieval de la Universitat de València –en circumstàncies, per cert, ben difícils– en el primer article d'una cèlebre sèrie publicada al diari *Levante* entre els dies 28 de setembre i 4 d'octubre de 1977.

Trobem també certa descurança en exposar o resumir teories i idees d'autors, cosa que en alguns casos podria induir a equívoc el lector comú. Així, en la p. 62 del primer volum, referint-se a les *kharges* o *harges*, llegim: «Com que n'hi ha d'escrites per poetes musulmans valencians, per a certs autors aquests mots romànics serien el testimoni de l'existència del valencià anterior a la conquesta de Jaume I». I en arribar ací s'indica en nota: «Fins i tot era aquesta l'opinió del mateix M. Sanchis Guarner en el seu llibre *La llengua dels valencians* de l'any 1967, tot i que després va rectificar...» És evident que el nostre gran filòleg mai no va defensar –ni en aquesta edició ni en cap altra del llibre citat–, «l'existència del valencià anterior a la conquesta de Jaume I», com sembla desprendre's del text de Guinot, sinó d'un romanç parlat pels mossàrabs valencians abans d'aquest esdeveniment, essencialment distint del valencià. I convé aclarir-ho, perquè aquesta antiga teoria de Sanchis ha estat manipulada i presentada per sectors secessionistes per a acusar-lo d'un canvi –inexistent, no cal dir-ho– en la seua concepció del valencià. Guinot, de manera involuntària, sembla donar peu a l'equívoc en aquesta frase poc matisada.

La selecció i l'edició de les fonts per a la realització de l'estudi d'antroponímia constitueix una de les aportacions fonamentals de l'obra. Quan l'autor, a la presentació, en precisar els seus objectius, expressa la intenció de centrar-se directament en les persones que parlaren la llengua en els primers segles, indica que no es limitarà als que apareixen en el *Llibre del Repartiment*, sinó que reconstruirà «fins a l'exhaustivitat» els noms i cognoms dels colons que arribaren durant les dècades següents, i fins i tot els dels seus fills i néts: «Posarem cara i ulls a tots aquells immigrants cristians que, durant els primers cent cinquanta anys després de la conquesta de la ciutat de València el 1238, foren l'origen humà del nostre poble» (p. 19). Per bé que resulta evident que la documentació preferent és la que comprén des de la conquesta «fins a les acaballes del segle XIV», l'escassetat de fonts obliga Guinot en prou ocasions a utilitzar nòmimes d'habitants del Quatre-cents, que en certs casos –Borriana (1481) i Pego (1488)– superen de molt els límits cronològics fixats. El desig palés de l'autor és investigar les generacions inicials de valencians, «de tal manera que poguéssim no sols tenir la primera imatge típica i consultada per tots del *Llibre del Repartiment*, sinó que també arribàssem a identificar els moviments de colons, d'immigrants de final del segle XIII i de començament del XIV» (p. 26). Tanmateix, una simple ullada als apèndixs revela que la major part de les llistes no són d'aquesta època, sinó posteriors, i fins i tot molt posteriors, a 1375.

Precisament l'escassetat de fonts per als temps primers, que s'intenta pal·liar amb d'altres de més tardanes, fa del text del *Repartiment* un document d'extraordinari valor. I, sobretot, en un llibre titulat *Els fundadors del Regne*, que vol aproximar-se en el major grau possible als seus orígens. Però Guinot no ens proporciona l'estudi sistemàtic de la font que molts esperàvem. Ni tan sols fa una valoració crítica de les edicions del text, si bé és obvi que prefereix la de Cabanes-Ferrer –de la qual pren les dades– a la dirigida per A. Ferrando, l'estudi introductori del qual ignora per complet. Aplica genèricament i indiscriminada severos judicis als estudis realitzats fins ara del famós document, però evita de realitzar una exposició crítica de cada aportació concreta, privant el lector d'«un estat de la qüestió»

que molt pocs podrien fer millor que ell. Hi ha, també ací, absències bibliogràfiques sorprenents, com la del treball de P. López Elum *La conquista y repoblación valenciana durante el reinado de Jaime I* (València, 1995), on es presenta una interpretació del *Repartiment* que pot ser discutida o rebatuda, però en cap cas silenciada. I encara, per damunt de tot, destaca un inexplicable buit: no s'ha fet una anàlisi pròpia, a partir dels plantejaments crítics, del contingut del *Llibre del Repartiment* referent a la ciutat de València, que constitueix la major part de la seua informació. Quins dels milers de beneficiaris de donacions són realment colons, habitants –els primers– de la ciutat? Quin és el seu origen? Guinot, que en altres poblacions utilitza les llistes onomàstiques del *Repartiment*, en el cas de la capital del regne es limita a remetre'ns al que considera «l'estudi més complet dut a terme fins ara». El cita de manera incompleta a peu de pàgina (p. 156), i com que no hem sabut trobar-ne cap altra referència, ni tan sols en la bibliografia, ens hem d'acontentar amb aquesta única dada: R. Ferrer, «*El Repartiment de València...*» El fet, en fi, que Guinot ens anuncie un estudi propi en curs, molt avançat, sobre la repoblació del segle XIII, resulta esperançador, però no evita, *hic et nunc*, una certa decepció.

El mètode d'anàlisi antroponímica proposat per l'autor constitueix certament una de les aportacions més interessants de l'obra, on se subratlla la seua novetat en qualificar insistentement d'«habituals» o «tradicionals» els mètodes aplicats en estudis anteriors (p. 93, 95, 96, 111). Un dels quals és el de M. Rodrigo i A. Rubio, *Antroponímia valenciana del segle XIV*, del qual procedeix la informació arxivística relativa a la ciutat de València que reproduceix entre les pp. 331 i 371 del volum II, corresponent a una mica més de 4.600 veïns de la urbs durant el període 1354 i 1373. L'autor, tanmateix, contràriament al que es podia esperar, no aplica el seu mètode d'anàlisi a aquesta extensa llista, la més àmplia de les que publica en els apèndixs relativa a un lloc. Es limita a oferir-la, i a comparar les conclusions del llibre citat amb les obtingudes per ell mateix en l'estudi de set-cents noms de persones que ocuparen càrrecs municipals en la capital del regne entre 1306 i 1316. En procedir així, ens impedeix de conèixer en termes concrets, quantitatius, fins a quin punt poden ser diferents les conclusions de l'anàlisi d'un mateix material a partir de dos mètodes. I això suposa, alhora, perdre l'oportunitat d'avaluar el propi, de demostrar-ne l'eficàcia analítica.

En qualsevol cas, considerem molt interessant i valuosa aquesta proposta d'innovació metodològica. El que ens sembla discutible és l'aplicació que en fa Guinot, el qual, guiat pel desig –sempre elogiuable– de buscar les arrels del major nombre possible de fundadors del regne, no sempre té en compte les seues pròpies premisses, ni actua amb la cautela necessària en un terreny tan relliscós com el de l'onomàstica. Ens servirem per tal de justificar el que diem, d'un exemple: el cognom *Sant Martí*, documentat en diverses desenes d'habitants de localitats valencianes entre els segles XIII i XV. És un cas d'«antroponímia hagioonomàstica», de la qual afirma Guinot: «Cal dir que els orígens d'aquesta antroponímia religiosa solen correspondre a hagiopònim, a llocs que tenen el nom d'un sant, i que als segles XII i XIII eren molt més freqüents a la Catalunya Vella que no al regne d'Aragó» (I, p. 108). A continuació cita precisament el cas de Sant Martí com una de les «poques coincidències entre els santorals antroponímics dels dos regnes [Aragó i Catalunya] durant els segles XIII i XIV», si bé matisant que «no es dona a tot Aragó sinó sols a la zona de repoblament occità del Pirineu» (I, p. 109).

Es plantegen, doncs, dos problemes fonamentals. El primer, dilucidar si el cognom *Sant Martí* es considera o no un topònim. És evident que hi ha la possibilitat que no ho siga, ja que, com el nostre autor reconeix –ho acabem de veure–, solen ser hagiopònim, però no necessàriament. I la segona qüestió: en cas de considerar-lo com a tal, a quina de les diverses poblacions així denominades que hi havia a Catalunya i a Aragó –es descarta qualsevol altra possibilitat– podria referir-se?

Pel que fa al primer assumpte, Guinot sembla tenir clar que es tracta d'un lloc geogràfic. I pel que fa al segon, sistemàticament considera que els valencians anomenats Sant Martí en els segles XIII, XIV i XV són originaris, o bé

descendents de persones oriündes de poblacions catalanes de les comarques del Penedès o el Gironès. Ho és, per exemple, el *Petrus de Sent Martin* que es localitza a Almussafes en 1251 (II, p. 428), el *Pere de Sant Martin* que vivia a Oriola en 1300-1314 (II, p. 658), i també el *Pere Sent Martí* que figura en les llistes de pobladors de Morella en 1396 (II, p. 145). Amb independència de la preposició *de*, que uns porten i un altres no abans del suposat topònim, els *Sant Martí* valencians són identificats com a descendents de catalans del Penedès o el Gironès. Poden veure's, a més dels ja citats, els casos de Borriana 1233-34 (II, p. 264), Puçol 1242 (II, p. 391), Gandia 1244-49 (II, p. 482), Albaida-Alfarrasí 1248-49 (II, p. 571), Cocentaina 1269 (II, p. 614), Almassora 1379 (II, p. 260), Onda 1379 (II, p. 283), el Puig 1379 (II, p. 399), Sant Mateu 1379 (II, p. 207), Torrent 1379 (II, p. 413), Dénia 1381 (II, p. 501), Morella 1396 (II, p. 145) i Xàtiva 1421 (II, p. 553). Solament hi ha una excepció: a *Andrés de San Martín*, localitzat a Sogorb en 1258-1312, li assigna Guinot un origen distint: el considera procedent d'algun dels San Martín aragonesos que ja existien en l'Edat Mitjana al regne veí (II, p. 668). Convé advertir que en la *Toponimia aragonesa medieval* de Agustín Ubieto es constata l'existència de l'hagiotopònim en cadascuna de les tres actuals províncies aragoneses, inclosa la de Terol.

Ara bé, quin ha estat el criteri aplicat? Es podria pensar que Guinot s'ha basat en el nom de fonts de l'individu, ja que n'hi ha de genuïnament catalans i aragonesos. Però, si ha estat així, no sabem comprendre per què quan el nom de fonts pot ser indistintament català o aragonés –el cas de *Petrus*– no dubta a identificar-ne els portadors també com a gent oriünda del Penedès o del Gironès. Per què el nom d'una dona que figura en la documentació d'Almassora de l'any 1379 com *Na Sent Martina* –sens dubte per haver estat casada amb un home de cognom *Sent Martí*– s'identifica com un cas d'hagiotopònim català, malgrat que es desconeix el nom de fonts del marit? Sembla evident que l'autor es deixa dur en aquests casos, més que per una aplicació rigorosa d'un mètode, pel perfil lingüístic del lloc on es localitza l'individu, de manera que el que s'intenta demostrar es dóna com a demostrat. Hi ha un altre exemple significatiu d'inconseqüència metodològica: l'*Eximino de Sancto Martino* que figura entre els pobladors de Sollana en 1277. Malgrat que *Examen* és un dels noms que Guinot considera «d'arrel bàsicament aragonesa» (I, p. 191, nota núm. 14), no veu en l'individu en qüestió un possible emigrant d'aquestes terres. Tampoc no el fa originari de famílies del Principat. Ens trobaríem, per tant, davant l'únic cas en què el cognom Sant Martí no és considerat com a hagiotopònim.

Per què aquest no i els altres sí? Per què sols és aragonés un dels vora trenta cognoms San Martín classificats com a hagiotopònims? La prudència aconsella fer major ús del dubte, i el rigor científic ho exigeix, atés que es tracta d'aportar conclusions sòlides. I, perquè ho siguen, aquestes han de basar-se en atribucions fonamentades, no absolutament segures –cosa impossible en aquesta mena d'estudis–, però sí raonablement segures. Si no es fa així, apareix en l'horitzó l'ombra, sempre indesitjable, de l'arbitrarietat.

Un altre punt feble de la proposta metodològica de Guinot, des del nostre punt de vista, és que no té en compte que opera sobre una documentació poc homogènia. Són massa els anys –de vegades dos-cents cinquanta– que separen uns documents i altres. I, evidentment, entre els temps immediats a la conquesta jaumina i el segle xv –no resulta forçat parlar en aquestes dates tardanes de *fundadors*?– tingueren lloc molts esdeveniments que afectaren la demografia, la societat i, no cal dir-ho, l'onomàstica. Un d'ells és el baptisme forçós i massiu de gran part de la població jueva del regne, sobretot arran dels violents fets de 1391. I és sabut que va ser relativament freqüent entre els neòfits adoptar com a cognom el nom d'un sant. Recordem sobre això el cas dels Santa María castellans o el dels Santàngel aragonesos i valencians. Fou un fenomen peninsular, ben conegut popularment, i que va persistir durant segles en la memòria i la consciència de la gent, com ho demostren testimonis literaris tan significatius com aqueste feridor text d'*El Buscón* de Quevedo (llibre I, cap. I): «Estuvo casado con Aldonza de San Pedro, hija de Diego de San Juan y nieta de Andrés de San Cristóbal. Sospechábase en el pueblo que no era cristiana vieja, aunque

ella, por los nombres y sobrenombres de sus padres, quiso esforzar que era descendiente de la letanía». Que al regne de València hi hagué casos de conversos amb cognoms de sants no hi ha dubte. És fàcilment comprovable, i només remetrem a la nòmina de processats pel tribunal valencià de la Inquisició entre 1484 i 1530, que figura com a apèndix en l'obra de García Cárcel *Orígenes de la Inquisición española. El tribunal de Valencia*, on trobem, per cert, un *Jaume Sanmartí, tender*. No volem dir amb això, naturalment, que els quatre *Sant Martí* localitzats per Guinot a Xàtiva en 1421 responguen a tal fenomen, com tampoc els veïns de Vila-real que duïen cognoms com ara *Sant Esteve, Sant Joan* o *Sant Vicent* en 1415, per citar un altre exemple entre els molts possibles. Però sí que creiem que caldria haver tingut en compte aquesta possibilitat. Potser hi hauria més casos dubtosos, però també –i creiem que això és preferible– més solidesa i seguretat en les conclusions.

Advertim una altra mostra indicativa d'aquesta manca d'adequació entre la metodologia proposada i la seua aplicació pràctica en l'anàlisi d'un cognom que figura amb grafies diferents –*Rubio, Ruvio, Robio* o *Rovio*– i que es pot interpretar, bé com a *Rubio* –evident en *Sanxo el Rovio* que es localitza al Villar del Arzobispo en 1379 (II, p. 688)–, bé com a *Rubió*. En aquest últim cas es tractaria, és clar, d'un topònim català. Aquest exemple, igual que l'anterior, ens confirma que el criteri de Guinot no sempre és segur, ni fruit de la rigorosa aplicació d'un mètode, ja que en casos iguals –si més no en aparença– les interpretacions difereixen. Pel que fa a això ens preguntem per què l'*En Rovio* que vivia en 1398 a Castelló de la Plana és considerat, sense reserves, portador d'un cognom toponímic –*En Rovió*–, que el fa originari de les comarques d'Anoia, Noguera, Segarra o Pallars (II, p. 115), mentre que el *Johan Rovio* que figura en la lista d'habitants de Begís de 1379 és interpretat com a *Rubio*. De nou sembla que és l'àrea lingüística en què s'ubica l'individu el que orienta Guinot a l'hora de procedir a les identifications, i no l'aplicació d'un criteri estrictament antroponímic, ja que en todos dos casos ens trobem amb un cognom de grafia idèntica, i l'únic nom de fonts citat –en l'altre cas es desconeix– era comú en els dos regnes (I, p. 191, n. 14). Tampoc no sembla justificat, per exemple, que *Pere Ruvio* i *Johan Ruvio*, veïns respectivament de Burjassot en 1379 i de la Llosa (Xàtiva) en 1421, es consideren portadors del cognom *Rubio*, sense cap altra possibilitat (II, pp. 382 i 563), mentre que en el cas de *Bertran, Domingo* i *Francesch Ruvio*, habitants d'Almassora en 1379, s'assenyale com a probable un origen català–d'Anoia, Segarra o Noguera, amb un interrogant–, per la qual cosa figuren tant en la forma *Rubio* com de la forma *Rubió* (II, p. 26). Una cosa semblant advertim en el *Guillem Robió* localitzat a Alzira en 1399, que figura com a cognom originari d'Anoia, Noguera, Segarra o Pallars, amb un cautelós interrogant que no trobem, tanmateix, en l'*A. Robió* veí d'Altea en 1381 (II, pp. 449 i 519). Quina diferència troba l'autor entre un cas i l'altre? On és la raó del dubte?

Considerem que és aquesta mena de fallides en el mètode, i no els possibles errors de transcripció en noms o cognoms concrets –normals, d'altra banda, en qualsevol obra d'aquesta mena–, el que ens obliga a qüestionar globalment alguns aspectes del llibre que comentem. L'autor es precipita de vegades, sobretot en la identificació dels topònims en els quals, segons ell, s'han basat els estudis tradicionals, i que suposadament correspondrien a un nivell senzill d'interpretació antroponímica. No és tan senzill, com ho hem vist. I com ho podríem continuar veient. Però acabarem amb un últim exemple, mostra de la complexitat que obliga a la cautela. El cognom *Conca*, dut per persones d'Alzira en 1242-49 i 1399 (II, p. 435 i 443), de Xàtiva en 1248-49 i 1421 (II, p. 525 i 537), d'Oriola entre 1300 i 1314 (II, p. 644), de València entre 1354 i 1373), de Gandia en 1373 (II, p. 485), de Begís i de Castellfabib en 1379 (II, p. 685 i 690), de Benigànim i Ontinyent en 1421 (II, p. 598 i 578), és interpretat com el topònim castellà Cuenca. En canvi, el cognom *Conques*, localitzat a Castelló de la Plana en 1291-1342 (II, 101), València en 1306-1316 i 1354-73 (II, 321 i 341), Meliana en 1379 (II, p. 396), Vila-real en 1415 (II, p. 287) i Alboraià en 1430-1440 (II, p. 395), és un cas diferent: «tant podria ser del Pallars com occità» (I, p. 127). Fins i tot en el cas de Meliana, l'autor afirma: «l'hegemonia occidental és deguda en part als nous representants d'un sol

llinatge: els Conques, del Pallars o occitans» (I, p. 163). Ara bé, és evident que en bastants ocasions, des de l'últim quart del segle XIV, un mateix cognom figura tant en singular com en plural, i, tanmateix, correspon a la mateixa persona. Podríem citar, com a exemple conegut, el del *batle general* del regne de València Nicolau Pujada, que se cita indistintament com a Pujades. Doncs bé, en el cas de *Conca* i *Conques* s'esdevenia el mateix: el ciutadà Pere de Conca, benefactor dels hospitals valencians en el Tres-cents, apareix també en documents de la mateixa època com Pere de Conques (Rubio Vela, *Pobresa, enfermedad i asistencia hospitalaria en la Valencia del siglo XIV*, pp. 58-61 i 177-180). Essent això així, caldria preguntar-se quants Conca o Conques no són cognoms toponímics, i quants dels considerats per Guinot castellans són en realitat catalans, i viceversa. Només una investigació profunda i meticulosa de casos como aquest, que tingués en compte les múltiples dimensions del problema, i no es limités a aplicar de manera mecànica uns pressupòsits teòrics que han de ser per necessitat simplificadors, farà progressar efectivament els nostres coneixements.

Ens trobem, en resum, davant una obra d'inqüestionable interès i valor, tant per la informació documental que aporta, com pel seu caràcter innovador des de la perspectiva metodològica. Una obra ambiciosa i útil, que sens dubte hauria guanyat molt si hagués estat elaborada amb un criteri més equànim i objectiu en la seua dimensió de síntesi historiogràfica. Una obra que ha suposat –i és just reconèixer-ho– un gran esforç investigador, però que, per tal de respondre al títol i al propòsit de l'autor, exigia una selecció més adequada del material arxivístic, amb més documents del segle XIII i bastants menys del XV. Al nostre judici, a més, un excessiu zel en la recerca de l'origen dels valencians porta en ocasions a conclusions discutibles, que no són producte de la rigorosa aplicació del mètode proposat. Però, amb les seues llums i les seues ombres, ací queda l'aportació de Guinot, convincent i contundent pel que fa a l'afer fonamental: l'origen dels valencians i de la seua llengua. I això és, en definitiva, el més important.

AGUSTÍN RUBIO VELA

Entre el folklore i la filologia

Antoni M. ALCOVER: *Aplec de Rondaies Mallorquines d'En Jordi d'es Racó*, edició a cura de Josep A. Grimalt amb la col·laboració de Jaume Guiscafrè, Mallorca, Moll, 1996 (vol. I), 1998 (vol. II).

Des que l'any 1896 sortí el primer volum de l'*Aplec de Rondaies Mallorquines* de mossén Antoni M. Alcover els volums de l'obra s'han anat publicant i reeditant contínuament, fins a completar 24 toms. Abans, l'any 1885, Alcover havia reunit en forma de llibre les *Contarelles d'En Jordi d'es Racó*, on es trobava una selecció de les seues primeres narracions. Tant les unes com les altres permeteren al jove Alcover adonar-se de la gran riquesa i la força expressiva del llenguatge popular mallorquí, i foren, doncs, la primera passa en la idea de la futura elaboració del diccionari, i en la seua passió per la llengua catalana.

Però les *Rondaies* són molt més que una obra primerenca o de formació del futur lingüista, car per si mateixes tenen una vàlua indubtable, tant des d'un punt de vista folklòric com literari. N'és bona prova la gran acceptació obtinguda dins i fora del domini lingüístic català, tant entre el públic lector en general com entre els literats i filòlegs romanistes.

Segons la distinció de Francesc de Borja Moll entre folklorista-col·lector i folklorista-erudit, Alcover pertanyeria al primer tipus. Ell era bàsicament un col·lector de material folklòric, labor, per cert, ben meritòria, ja que és el fonament de la tasca de l'erudit. Mossén Alcover manifesta que s'assegurà de recollir el material